http://garmian.edu.krd https://doi.org/10.24271/garmian.82

كۆمەڵكوژی ئێزیدیەكان و كەوتنی شەنگال

فەرەیدوون سامان

پێشەكی:

ئێزیدییەكان گروپێكی ئیتنیكی كوردین بە زۆری لە دەڤەرەكانی باشووری كوردستان و بەتایبەتیش لە كاڤاری شەنگال و شێخان، هەروەها ژمارەیەكیشیان لە باكور و رۆژاوای كوردستان، لە ئەرمەنستان و گورجستان دەژین، ژمارەیەكی بەرچاویش ئێستا نیشتەجێی ئەلمانیان، بەگشتی لە هەرێمی كوردستاندا ژمارەی دانیشتوانیان نزیكەی 650000 كەس دەبێت، تا وەكو رۆژی 3-8-2014 ئێزیدییەكان تاوانی كۆمەڵكوژی شەنگالیان لەلایەن رێكخراوی تیرۆریستی دەوڵەتی ئیسلامیی ناسراو بە داعشەوە لەهەق ئەنجام نەدرا، بەتەواوی نەدەزانرا تا چەند پەراوێز خراون، توێژینەوە مێژووییەكان لە كۆندا ئاماژە بە (شالاوی 72 كۆمەڵكوژی) جینۆسایدی ئێزیدییەكان دەكەن، كە زۆرینەیان بە هۆكاری ئایینی و ئیتنیكی بووە، ئەم كۆمەڵكوژیانە هۆكاری كارەسات بوون بۆیان، كە دواترینیان لەلایەن دەوڵەتی ئیسلامی (داعش) كە ئەوانی كردە ئامانج، ساڵی 2007 لە (كۆمەڵگەی سیپا شێخ خدرو گر عوزێر) لە رێگای تەقاندنەوەی تانكێكی بۆمبرێژكراو، بووە هۆی كوشتنی پتر لە 500 كەس و بریندارکردنی ژمارەیەكی زۆر لەوە زێتر، دواجاریش لە مانگی ئابی 2014 تیرۆریستانی داعش هێرشێكی بەرفرەوانیان كردە سەر كاڤاری شنگال (توندوتیژترو خوێناویتر)، كە لە راپۆرتە دیكۆمینتاری ومیدیاییەكان و كۆمیتەكانی مافی مرۆڤ جەخت دەكەنەوە، لەشەوی 3 ی تەباخی 2014 لەگەڵ هاتنی داعش بۆ ناو شنگال، پیاوان و منداڵانی كۆمەڵكوژ كردو بە زیندوویی لەگۆڕە بەكۆمەڵەكاندا ناشتنیانی، ژنان و كچآنیان سەبی كران و بەسەر تیرۆریستەكانیانی خۆیانی دابەشینەوە، هێشتاش هەواڵەكان ئەوە دەسەڵمێنن كە لە بازارەكانی رەقە و موسڵ و مەیادین و ئەلبوكەمال و شەدادی سەودایان پێدەكرێت، لە شارۆچكەی سنونی و كۆمەڵگای خانەسۆرلە شنگال كە زێدی رەسەنی ئێزیدیەكانە و كە ئێستا ژمارەیەک لە كۆچبەرە گەڕاوەكان لەوێ نیشتەجێن هەندیک لەو ژن و كچانە لەدەست رێكخستنی تیرۆریستی داعش هەڵاتوون.

ئێزیدیەكان بەبەرچاوی هەمووانەوە تووشی هەڕەشەی قڕبوون و لەناوبردن كرانەوە، بەپلەی یەكەم بەهۆی كوردبوونیان و هۆكاری دووەمیش ئاینەكەیان و هۆكاری سێیەم ستراتیژییەتی ناوچەی جێ نفوزیی ئەوان بوو، كە لە لایەن وڵاتانی هەرێمیەوە جێی بایەخی جیۆپۆلەتیكی خۆی بووە،ئەوان سیمبولێكی دێرین و نوێی قوربانین لەناوچەكەدا، پێویستە

هەموو لایەک بە ڕێزەوە بڕوانێتە ئەو توێژە گرنگەی کوردەواری، بەدڵنییایەوە پێویستە هەر ئەو رۆژەی پەرلەمانی کوردستان کەوتەوە سەرکاری خۆی، پرۆژە بڕیاری تاوانی شەنگال بکاتە بڕیارو رۆژی 3-8ی هەموو ساڵێک بەفەرمی بکاتە رۆژی جینۆسایدی ئێزیدیەکان.

بەمەبەستی نیشاندانی هاوپشتی وهاوسۆزی لەگەڵ کەسوکاری قوربانیانی ئیزیدی و تەواوی قوربانیانی دەستی دڕندایەتی و چەتەگەریی تیرۆریستانی داعش و هاوکاتیش بۆ دەربڕینی ڕق وناڕەزایەتی بەڕووی ئەو گروپە مرۆڤکوژە و هەل ومەرجێکی خوێناوی کە خوڵقاندوویەتی بەسەر کۆمەلگای کوردستاندا. بۆیەش گەرەکە هەرچی زووتر ئەم تاوانە پرۆتستۆ بکرێت.

ئێزیدی وەک ئایینێکی رەسەنی کوردی:

جگە لە یارسانەکان، ئێزیدییەکان وەک ئایین، ئاینێکی جیاوازیان هەیە و بە رەسەنترین ئایینی دێرینی کوردی دەژمێردرێت، هەرچەندە لەسەرئەو باوەڕەی زۆر چەوساونەتەوە، بەڵام بەردەوام داکۆکیان لەناسنامەی ئایینی خۆیان کردوە، بەگوێرەی شێوازی باوەڕی و پێوانەکانی پەرستن و شوێن و پەرستگاکانیان و شێوازی ژیانیان، بێگومان دەتوانرێ وەک تیرە یان پاشماوەی ئایینی زەردەشتی بەناو بکرێن، کە مێژووەکەی دەگەڕێتەوە بۆ 3000 هەزارساڵ بەر لەئەمرۆ، زۆرترین هەڕەشەی لەناوچوون لەلایەن هێزە دەسەڵاتدارەکانی ئیسلامەوە لە ئێزیدییەکان کراوە، چ لەسەردەمی زەیدی کوڕی مەعاوییە، تا ئێستاش عەرەب ناوەکەیانی چەواشەکردوە و پێیان دەڵێن"یەزیدی" واتا بە درۆو چەواشەکاری دەیانگەڕێننەوە بۆ یەزیدی کوڕی مەعاوییە، بەڵام بێگومان ئەوە هیچ پەیوەندی بەڕاستیەوە نییە، بەڵکو پارچەیەکە لە پرۆسەی ئاسیملاسیۆن. بەهەمانشێوە ئەوەی بە زەبری چەک نەیتوانیوە لەگەڵیان بکرێت، بەتایبەت لەلایەن تورکە عوسمانییەکان لە 400 ساڵی ئیمپراتۆریەتەکەیان، ئەوا هەوڵیاندا لەڕێگای ریفۆڕم گۆڕانکاری لە ئایینی ئێزیدی دروستی بکەن، هاتنی شێخ ئادی، هەمانکات دروست بوونی ریزبەندی و سیستمی هیرارشی لەنێو ئێزیدییەکان" شێخ، میر، فەقیر، مرید، قەوال....هتد" هەروەها دروست کردنی پەرستگا و ناولێنانی ئیسلامیانە بەناوی حەج، سەفاو مەروا...هتد، کۆتایش گۆڕ و جل و بەرگ و شوێنی پەرستنی شێخ ئادی بووەتە نەزرگای هەرە سەرەکی ئێزیدییەکان، بە واتایەکیتر، شێخ ئادی لاسای پێغەمبەری ئیسلام محەمەدی کردوەتەوە و خۆی کردوەتە ناوەندی پەرستن و سازشی نێوان تاک و کۆمەڵی ئێزیدی"رێوڕەسمی پەرستگای لالەش وەک نمونە". ناتوانین بڵێین ئێزیدییەکان لە رێگای شێخ ئادی لە راستەهێڵی خۆیان دەرچوونە، بەڵام ناشتوانرێن بڵێین وەک خۆیان ماونەتەوە. ئەوەی لە ئەمڕۆدا گرنگە بۆ ئێزیدییەکان و شەنگالییەکان، ئەویش مانەوەیانە بەناسنامەی نەتەوەیی و ئاینی خۆیان و پاراستنی ناسنامەکەیان. بوونی ئێزیدییەکان و ئایینی ئێزیدی، سیمای

دەوڵەمەندی کەلتووروو فرەیی و مێژووی ناوچەکە و گەلی کوردستانە، کوردانی ئێزیدی لە رووی ئاینیەوە خودان جەژنێکی تایبەت بە خۆیانن. بە چارشەمە سۆر ناسراوە، بە پێی رۆژژمێری رۆژهەڵاتی دەکەوێتە یەکەم چوارشەممەی مانگی نیسانەوە، ئەمەش جەژنی ساڵی ئەوانە، لەم رۆژەدا بەکارهێنانی هێلکە و رەنگکردنی یەکێکە لەتایبەتمەندیەکانی و جێ بایەخیانە. ئەویش بەو مانایەی هێلکە لەزەوی دەچێت، هەروەها رۆح و توخمی تێدایە. لەخوێندنەوەی تریشدا دەڵێن زەردێنەکەی لەزەویی و سپیاییەکەی لەئاو یان لەبۆشایی گەردوون دەچێت، ئەم جەژنە لەسەردەمی بابلی و تەنانەت ئاشوریی و سۆمەرییەکانیشدا هەبووە. بەپێی کۆنی ئاینەکەو بەرفراوانی ئاینەکەش لەسەردەمی خۆیدا وایی بووە لەجێگای زۆرو بەرفراوانتردا جەژنەکە بکرێت بەجیاواز لەسەردەمی ئێستا. هەموو ئاینێک تایبەتمەندی خۆی هەیە بێگومان، دەوترێت لەناو ئێزیدیەکاندا لەمانگی نیساندا ژن هێنان و بەشوودان نییە. چونکە نیسان خۆی بووکی ساڵە و زەوی ئاوسە، چەند سەرچاوەیەکیش باس لەوە دەکەن ناوی (نیسان) لە (نوێ ساڵ)ەوە هاتبێت. لەم رۆژەدا ئێزیدیەکان روناکی زۆر بەکاردێنن و تاریکایی رووناک دەکەنەوە. وەکو خۆیان گوتەنی لەتاریکیەوە بەرەو رووناکی. دیارە لەئاینەکانی ناوچەی میزۆپۆتامیا و ئاینی تریش بابەتی رۆژپەرستی و رووناکی پەرستیش هەبووە، هەروەها گوڵی سووریش (کولیلکا نیسان) لەتاقی پەرستگا و شوێنە تایبەتەکانیان دادەنێن.. هەرچەندە بەهۆی ئەو تاوانانەی لەهەقیان کراو بەهۆی بردنی ژن وکچەکانیان و منداڵەکانیان وکە هێشتا لەدەستی تیرۆریستانی داعشدان جەژن ناکەن.

هەڵوێستی پارت و لایەنە کوردستانیەکان لەمەڕ ڤڕکردنی ئێزیدیەکان:

دۆزی ئێزیدیەکان و هەر دۆزێکی تر بەشێک یان گروپێکی دیکەی گەلی کوردستان لەلایەن لایەنە سیاسیەکانی کوردستان بەپارتە عیلمانی و ئیسلامیەکانەوە، شرۆڤەو هەڵوێستی جودای لێبۆتەوە، بۆ نموونە کاتێ کاریکاتێرێک لەئەوروپا لەسەر پەیامبەری موسلمانان کرا، لەهەموو کوردستان لایەنگرانی پارتە ئیسلامییەکان خۆپێشاندانیان سازکرد. کاتێک لەغەزە و بورما کوشتار بەرامبەر موسلمانان کرا، هەموو جیهانی موسلمان ئیدانە و هاوخەمی و هاریکاریان کردن، لەگەڵیاندا ئیسلامییە کوردەکان. کاتێک لە میسر دەسەڵاتی ئیسلامییەکان وەلانران، لەکوردستان خۆپیشاندان و ئیدانەی دەولەتی میسر کرا. کاتێک بارەگاکانی یەکگرتوو سوتا، کادیرەکانی کۆمەڵ و بزوتنەوە زیندانی دەکران ئیسلامییەکان چەندان رۆژ کەمپینیان راگەیاند و نارەزایەتیان دەردەبری. لەسەر رەخنەگرتن لەمەسەلەی ژن لە ئاینی ئیسلامدا ساڵی 1997 دوو کادیری کۆمەنیستی کرێکاری (شاپور و قابیل) بەپێی دانپیانانی بکوژەکان ئەندامی پەرلەمانی پێشوو بیلال سلیمان فتوای شەهیدکردنی دابوون. تادەگاتە خۆپێشاندانی نارەزایی سەدان کەسی دژی شیعرەکانی شێرکۆ بێکەس، قوباد جەلیزادە، کاتێک چەند شیعرێکیان لەسەر ئایین نووسی، ئیسلامییەکان سەنگەریان لێگرتن و کەمپین و سکاڵایان لەسەر ساز و تۆمارکردن،

لەسەر دەرکردنی پەرتوکێک لەلایەن مەریوان هەڵەبجەیی ئیسلامییەکان فتوای کوشتنیان بۆدەرکرد. لەسەر قسەکردن لەسەر واتاو چەمکی جیندەر لەناو پەرلەمانی کوردستان و کردنەوەی چاڤی لاند و تیکەڵ بوونی مەلەوانگەی ژنان و پیاوان خۆپیشاندان و دەیان بەرنامە و هەواڵیان دروست کرد. ئەو هەموو هاتوهاوارەی لەمیدیا و لیدوانەکانیاین لە دژی دەسەلاتی هەریم لەسەر تیرۆری سیاسی، کەچی ئەو هەموو کوشتار و کۆمەلکوژییەی ئاست ئیزیدیەکان و هەروەها لە شارەکانی باکوورو رۆژاوای کوردستان ئەنجام دران و رۆژانەش ئەنجام دەدرێن نە نووزەیەکیان لیوە دێت نە هەڵوێستێکی وەها دەنوێنن کە هاوبەشی بێت بۆ تراژیدیای گەلەکەمان و ئیدانەکردنی داگیرکاری گەلەکەمان.

راستە داعش رەفتارەکانی بەراورد بە دەزگا ئەمنیەکانی هەرییم ناپێورێ. پرسیار ئەوەیە تۆ بڵێیت تاوانە درندەیەکانی داعش، کە لەئاستی جینۆسایدی کوردی ئێزیدییە لەدەڤەری شەنگال لەو هەموو ئەوانە بچوکتر و لاوازتر بیت و شایستەی ئیدانەیەک نەبێت ؟

ئیسلامیەکانی کوردستان، پێچەوانەی هەموو ئیسلامیەکانی تری رۆژهەلات لاوازترین هەستی نەتەوەییان بەرامبەر بە گەلەکەی خۆیان هەیە، بەردەوام هەستە ئایینەکەیان زالتر و تۆخترە لەهەستە نەتەوەیەکە، باشترین نمونەش هەرچی تاوان لەجیهانی ئیسلامی روودات ئەوان بەهەزاران ئیسلامی کورد دەهێننە سەر شەقام و میدیاکانیانی چەندان رۆژ بۆتەرخان دەکەن، بەلام کورد لەرۆژئاوا و باکور بەهەزاران تاوانی بەرامبەر کرا، لەرۆژهەلاتی کوردستاندا دەیان کەسایەتی کورد لەسێدارە دران، بچوکترین ئیدانەی ناکەن، کەچی هیزە ئیسلامیەکان (کۆمەل، یەکگروو، بزوتنەوە) ئامادەییان تیا نیە ، لاوازترین هەڵویست ئیدانەی داعشە بەهیزیکی تیرۆریست و هاوسۆزی دەرببڕن لەگەڵ کوردانی ئیزیدی لەدەڤەری شەنگال، لەمیدیا و لیدوانی فەرمی بدەن. ئەم بێدەنگییەی لایەنە ئیسلامیەکان ئەوە دەردەخات ئەوان دژی رەفتارە فاشی و بەربەریەتی داعش نین بەرامبەر بە کوشتار و پاکتاوی کوردە ئیزیدییەکان، تەنیا بەهۆی ئەوەی ئاینیان جیاوازە ؟ . لەکاتێکدا ئەو تاوانانە لەپال دروشمەکانی ئیسلامدا دەکرێ و وێنەیەکی زۆر ناشیرینی داوە بەئیسلام کە خودی ئاینی ئیسلام بەربەرییە، هەموومان دەیان نمونەی دوو روویی ئیسلامیەکانمان لە 23سالی رابردوومان لەبەردەستە لەسەر مافی ئازادی و داکۆکی لەقوربانی، کە لەکوردستان و ئەورپا لەسەر بچوکترین سوکایەتی و لێکدانەوە بەئایین چالاکی هەمە جۆریان دژی ئەنجام داوە.

خەیری بۆزانی نوێنەری ئیزیدیەکان لە وەزارەتی ئەوقاف و کاروباری ئایینی حکومەتی هەرێمی کوردستان دەڵێت؛ تا رادەیەک هەڵویستی یەکگرتووی کوردستان ئەرێنی بوو لە پرۆتۆستۆ کردنی تیرۆریستانی داعش لە دۆزی کۆمەلکوژی ئیزیدیەکانی شەنگال. حیزب و لایەنە سیاسیەکانی کوردستانیش بەشێوازی جۆراوجۆر ئیدانی ئەو کردەوە تیرۆریستیەی

داعشیان کرد، بۆیە کاتی ئەوەیە دەزگا ئیدارییەکانی هەرێم مەسەلەی ناسینی داعش وەک هێزێکی تیرۆریست و جینۆسایدکردنی کوردانی شەنگال بکەنە یاسا بەسەر هەموو لایەنێکدا، وەک ئەوەی هەندێ وڵاتی ئەوروپی لەبەرامبەر دان پیانەنانی هەر کەسایەتی و لایەنێک بەجینۆسایدی ئەرمەنەکان رووبەروی لێپێچینەوەی یاسایی دەکەنەوە.

کورد و داعش :

مێژوی نزیکی خەباتی گەلی کورد لە باشوری کوردستان بۆ هەشتا ساڵ پتر دەگەڕێتەوە، لەو ماوەیەدا هەوراز و نشێوی زۆری بڕیوە، کۆسپ و تەنگژەی زۆری دیوە، نسکۆی 1975 و کیمیایی باران و ئەنفال لە ساڵی1988، دواجار رووبەڕووی دڕندایەتی رێکخراوی دەوڵەتی خەلافەتی ئیسلامی لە عێراق و شام (داعش) بووینەوە. رێکخراوی داعش کە لەسایەی دەزگا موخابەراتییە عەرەبیەکان و بە هاوکاری دەوڵەتی تورکیا و بە هاندانی بانگخوازە ئیسلامییە توندڕەوەکانی میسر و سعودیە و قەتەر، بەشێک لەخاکی عێراقی داگیرکرد و خێڵە سونەکان پشتیوانیٰ‌یان لێکرد، لە سەرەتاوە سەرانی کورد وەک دەوڵەت حسابیان لەسەر کرد و وتیان (عێراق ناگەڕێتەوە بۆ پێش 9 حوزەیران و ئێستا ئێمە هاوسێیەکی نوێمان هەیە کە ناوی داعشە) و هێزی پێشمەرگەیان ناردە ناوچە کێشە لەسەرەکان، داعش هێرشی لەسەر بەغدا و دیالە چڕکردەوە و بەر ڤیتۆی ئێران کەوت، رووی کردە کوردستان، لەجەلەولا شەڕ هەبوو لە موسڵ نەبوو، یەکیەتی پارتی تۆمەتبار دەکرد کە شەڕ لەگەڵ داعش ناکەن، کاتێک شەڕەکە گشتگیر بوو سەرۆکایەتی هەرێم و حکومەت خەڵکیان دڵنیا کردەوە لە توانای بەرگری، بەڵام لە شەنگال پێمان وترا نەک بەرگری لاوازە، بەڵکو هەر نییە، سەرکردایەتی کورد باش دەیانزانی کە چەکی داعش چیە و توانای چەندە؟ و چۆنە؟ بەڵام پێش کارەساتی شەنگال ئەم سەرنج و گازندەیان نەدەکرد، هێزەکانیان لە شەنگال بێبەرگری شارەکەیان چۆڵکرد و منداڵ و ژن وکیژی شەنگالیان کردە خۆراکی ئەژدیهاکانی داعش، رێکخستنەکانی پارتی لەشەنگال لە ماوەی دوو مانگدا نەیانتوانیوە هێزی بەرگری دروستبکەن ئامادەیان بکەن بۆ هەر رووداوێک تا لاوە ئێزیدییەکان چەکدارکەن، ئێزیدیەکان خۆشیان خەمسارد بوون بەرگرییان نەکرد! شەڕی ماڵ بە ماڵ و جادە بە جادەیان نەکردو شارەکەیان چۆڵکرد، ئەمە گازندەیەکی جدیە لە لاوانی ئێزیدی، ئایا باشتر نەبوو لەبری ئەوەی دایک و خوشک و منداڵەکانیان بە برسێتی و تینوێتی لەشاخی شەنگال بمرن و کیژە پاکیزەکانیان بێبەرگری جێبهێڵن بیاندەنە دەست داعش، لەناو ماڵ و شەقامەکان و سەربانەکانی خۆیاندا شەهید ببن و داعشەکان بە دۆزەخ بسپێرن؟! بۆ نموونە شاری ئامرلی تورکماننشین دوو مانگە لەگەمارۆی داعشدابوو و بە هەلیکۆپتەر خواردنیان بۆ بەردەدەنەوە و بەرگری دەکەن، سەرنجی کۆبانی، حەڵەب، قامیشلو، غەزە بدەن چۆن شەهید دەدەن و شاریان چۆڵ نەکرد، ئەم راکردن و شار چۆڵکردنە لەناو کوردا بووەتە کلتور و شانازیشی پێوە دەکەن، دواجار لەسەر ئەتککردنی شەرەفی ژن وکیژانی ئێزیدی و جینۆسایدی

ئێزیدیەکان ئەمریکا هاتە دەنگ و هەولێری پایەختی پاراست و هاوکاری مرۆیی و سەربازی نارد و یەکیەتی ئەوروپاش ئەنجومەنی ئاسایشی هاندا بۆ هاوکاری، ئایا دەکرێت ئێمە تەنێ چاوەڕێی کارەسات بین بۆ ئەوەی وڵاتان بێن بە هانامانەوە؟ ئەی بوێری و گیانفیدایی کورد چی لێهات؟ لەگەڵ ئەو هەموو پێشمەرگە بوێرانەی کە کورد هەیەتی نەتوانراوە سوود لە وزەو توانایان وەربگیرێت، ئایا کورد سیاسەت نازانێ یان دوژمنی زۆرە یان هەردووکیان، لەسەرەتادا داعشیەکان شەڕی کوردیان نەکرد، کورد هەڕەشەی گشتپرسی و سەربەخۆیی کرد، سەرۆکی هەرێم چووە پەرلەمان و داوای دەرکردنی یاسای هەڵبژاردن و راپرسی لێکردن، لێرەوە ئێران و میسر و کۆمکاری عەرەبی و ئەمریکا و عێراقی شیعە هەڕەشەیان کرد، یاساکە دەرچوو، بە داعش گوترا رووی چەکەکانتان لە شیعەوە بۆ کورد وەرگێڕن، کورد لە سەرەتاوە خراپ هاتە دەست و لەولا شەنگال و لەملا جەلەولای لە دەستدا و هەولێر و خانەقین و کەلار کەوتنە بەر هەڕەشە، هەندێ لە هاووڵاتیانی هەولێر و هەندێ لە خانەقین چۆڵیانکرد، ئێران و تورکیاش بێدەنگ بوون، ئەمریکا هاتە دەنگ بەو مەرجەی کورد بچێتەوە بەغدا، ئێستا سەرانی کورد لە بری دەوڵەتی کوردی کێشمەکێشی گەڕانەوە ی بەغدایانە، پێدەچێت مەرجی شاراوەی ئەمریکا بۆ پاراستنی هەولێر، گەڕانەوە بۆ سنوری پێش9 ی حوزەیران و وازهێنان لە گشتپرسی و دەوڵەتی کوردی بێت و ئەمە مەرجی شیعە و سونەش دەبێت، لەئەنجامدا کۆمەڵکوژی شەنگال کرا، ژن و کچانی ئێزیدی ئەتکران و شەهیدێکی زۆرمان دا، ئاماژەکان ئەوەمان پێدەڵێن کە دەبێ پێشمەرگە بگەڕێتەوە شوێنەکانی پێش 9 ی حوزەیران، ئەمەش هەمووی لەئەنجامی سیاسەتی ناحەکیمانەی سەرکردایەتی کوردە لە ماوەی 13 ساڵدا لەپاش روخانی سەدام و سیاسەتی پەنجا بە پەنجای 25 ساڵەی دوو حیزبی باڵا دەستی ئەم هەرێمە بەش مەینەتە، بۆ جاری سێهەم لەماوەی بیست ساڵدا هەلی دروستبوونی دەوڵەتی کوردستان لەباربرا .

رێکخراوی ئێزیدی بۆ بەڵگەکردن:

بە هاوکاری دەستەی سەربەخۆی مافی مرۆڤ، راپۆرتێکی تیروتەسەلی لە بارەی "کۆیلایەتی کردن بە ئافرەتان و کچانی ئێزیدی لە ژێر جەنگی داعش" ئامادەکردوە و بڵاوی کردوەتەوە. راپۆرتە زۆر لایەنی بەڵگەنامەیی و دۆکۆمێنتکردن و یاسایی و رەهەندە جیاجیاکانی تاوانەکە و گونجاندنی لە چوارچێوەی یاساورێسا نێودەوڵەتیەکان تێدایە.

سەرەتای راپۆرتەکە کۆمەڵێک داتاو ئاماری وردی تێدایە و بەم شێوەیە خراونەتە ڕوو "لە بەر ئەوەی راپۆرتەکە تایبەتە بە کۆمەڵگەی ئێزدی لە عێراق، ئەوا ئێزدییەکان دووچاری دڕندانەترین شێوازی تاوان و پێشێلکاری بوونەتەوە، لەلایەن بەناو "رێکخراوی دەوڵەتی ئیسلامی-داعش"، بە تایبەتی لە قەزای شەنگال و گوندەکانی لە 3ی ئابی 2014، کە لەناوبردنیان

حەلاڵ كرابوو، وە بوە هۆی رفاندن و كوشتنی هەزاران و دەربەدەربوونی هەزارانی تر، بەرەو خاكی دەوڵەتی سوریاو چیای شەنگال.

هەر لە راپۆرتەكەدا بە وردی هاتووە كە بە پێی نوسینگەی رفێنراوانی دهۆكی سەر بە وەزارەتی كاروباری ئاینی، بەم شێوەیە تۆماركراوە. ژمارەی رفێنراوە ئێزدییەكان لە ژن و منداڵ و پیاو، "6404" شەش هەزارو چوارسەدو چواركەس بوون. لەنێویاندا "3538" سێ هەزارو پێنج سەدو سی و هەشت كەس لە رەگەزی مێ و "2866" دووهەزارو هەست سەدو شەست و شەش كەس لە رەگەزی نێر. بە وردی و بە ژمارە باسی ئەوەش دەكات كە "2640" دوو هەزارو شەش سەدو چل كەس، لە نێویاندا "953" نۆسەدو پەنجاو سێ كەس لە رەگەزی مێ و "328" سێ سەدو بیست و هەشت كەس لە رەگەزی نێرو "675" شەش سەدو هەفتاو پێنج منداڵ لە رەگەزی نێرو "684" شەش سەدو هەشتاو چوار مناڵ لە رەگەزی مێ، رزگار كراون.

هەروەها باسی ئەوەش دەكات، بە پێی ئامارو بەڵگەنامەكانی بەردەست، ژمارەی ئەوانەی لەلای داعشن و دەستبەسەرن، "3770" سێ هەزارو حەودسەدو حەفتا كەسن.

لیژنەی باڵای ناساندنی جینوسایدی ئێزیدییەكان:

چەندین بەڵگەی تاوان رادەستی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی دەكەن

بەمەبەستی تیشك خستە سەر دوایین كارەكانی لیژنەكەیان، ئێوارەی ڕۆژی هەینی 2014/10/17 لیژنەی باڵای ناساندنی جینۆسایدی كوردانی ئێزیدی و پێكهاتە نەتەوەیی و ئاینیەكانی تر لەدیوانی وەزارەتی كاروباری شەهیدان و ئەنفالكراوان كۆنگرەیەكی رۆژنامەوانیان سازكرد، لەسەرەتای كۆنگرەكەدا مەحمود حاجی ساڵح وەزیری كاروباری شەهیدان و ئەنفالكراوان سەرۆكی لیژنەكە رایگەیاند، كە دوای ئەوەی بە بڕیارێكی ئەنجومەنی وەزیران بەر لە دوو مانگ لیژنەكەمان پێكهات لەو ماوەیەدا بەشێوەیەكی چڕ كارمان لەسەر دۆسیەی جینۆساید كردووە و چەندین بەڵگە و وتەی شاهیدحاڵمان كۆكردۆتەوە، سودمان لەو بڵاوكراوانە وەرگرتووە كە تیرۆرستانی داعش تیایدا دانیان بە تاوانەكانیان ناوە هەروەك وتەی رزگاربووانی تاوانەكانی داعش وەرگیراوە. زیاتر گوتی: لە ئێستادا بۆ هەنگاوی داهاتوومان ئەو بەڵگەنامانە پێشكەش بە دادگای تاوانی نێودەوڵەتی لە لاهای دەكەین بەو هیوایەی بتوانین كەیسی گینوسایدی كوردانی ئێزیدی لە ناوەندە نێو دەوڵەتیەكان بجولێنین، بۆ ئەم مەبەستە لیژنەكەمان لەچەند رۆژی دادێ سەردانی لاهای دەكات و دواتریش بۆ هەمان مەبەست سەردانی پەرلەمانی یەكیتی ئەروپا دەكەین و لەوێشەوە سەردانی ئەنجومەنی مافەكانی مرۆڤ لە جنیف دەكەین تاكو ئەو راپۆرتانەیان پێشكەش بكەین كە لیژنەكەمان ئامادەی كردووە. سەرۆكی لیژنەی باڵای ناساندنی گینوسایدی كوردانی ئێزیدی و پێكهاتە نەتەوەیی و ئاینیەكانی تر ئەوەشی روون كردەوە كە لیژنەكەیان لە ریگەی ئەو سەنتەرەی لەدهۆك

دایانمەزراند، چەندین لێکۆڵینەوەیان ئەنجام داوە و چەندان شاهیدحاڵ وتەیان لێوەرگیراوە و کراوەتە بەڵگەی یاسایی بەو هیوایەی پشتیوانی باش بێت بۆ ئەوەی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی ئەو کەیسە بجولێنێ. لەوەڵامی ئەوەی کە عیراق ئەندامی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی نییە لیژنەکە چۆن دەتوانێ کار لەسەر ئەم بابەتە بکات: سەرۆکی لیژنە گوتی: ناکرێ ئێمە دەستەوەستان بین تا عیراق دەبێتە ئەندامی دادگا، بۆیە رێگای یاسایی ترمان دۆزیوەتەوە بەو هیوایەی بتوانێ قەناعەت بە داواکاری گشتی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی بهێنین. پاشان فەلاح مستەفا بەرپرسی پەیوەندیەکانی دەرەوەی حکومەت لە وەڵامی رۆژنامەنووسان وتی: لەسەر ئاستی سەرۆکی هەرێم و سەرۆکی حکومەت و وەزیرە پەیوەندارەکان لەگەڵ شاند و میوانانی بیانی ئەم کەیسە باسکراوە، بەش بە حاڵی خۆمان وەک فەرمانگەی پەیوەندییەکانی دەرەوەی حکومەت لە کۆبوونەوەکانمان لەگەڵ کونسوڵ و باڵیۆزی وڵاتان لە هەرێمی کوردستان و بەغدا و لە ماوەی سەردانەکانمان بۆ دەرەوە جەختمان لەسەر ئەم پرسە کردۆتەوەو پێمان راگەیاندوون کە پشتیوانی لە هەنگاوەکانی ئەم لیژنە باڵایە بکەن، ئێمە گەشبیین بە بەئەنجام گەیاندنی ئەم پرسە ئەویش دوای ئەوەی لیژنەکە توانی بەڵگەنامەیەکی زۆر کۆبکاتەوە و دەتوانین لەم 3 ناوەندە گرینگە ئەم پرسە بخەینەڕوو.

هەروا بەرپرسی پەیوەندییەکانی دەرەوەی حکومەت ئاماژەی بەوەدا کە ئەم پرسە دوولایەنی هەیە، لایەنی سیاسی و لایەنی یاسایی، وەک لایەنی سیاسی ئێمە لەکۆبوونەوەکانمان لەگەڵ بەرپرسانی وڵاتان ئەو کارەساتەمان خستۆتەڕوو کە بەسەر کوردانی ئێزیدیدا هاتووە و هەوڵی پاکتاوی رەگەزیان درا لەلایەن تیرۆرستانی بەناو دەوڵەتی ئیسلامی، ئەوانیش پشتیوانی خۆیان نیشانداوە بۆ سەرخستنی ئەو هەوڵە. بەڵام لەڕووی یاساییەوە پێویستە دادگای تایبەت بڕیار لەسەر ئەم پرسە بدات و وەک جینۆساید بیناسێنێ. شایانی باسە لیژنەی باڵای ناساندنی جینۆسایدی کوردانی ئێزید و پێکهاتە نەتەوەیی و ئاینیەکانی تر بە سەرۆکایەتی مەحمودی حاجی ساڵح و ئەندامیەتی د. محمد قادر وەزیری کار و کاروباری کۆمەڵایەتی و فەلاح مستەفا بەرپرسی پەیوەندیەکانی دەرەوەی حکومەت و ئامانج رەحیم سکرتێری یاسایی سەرۆکایەتی ئەنجومەنی وەزیران و حسێن قاسم حەسون کەسایەتی ئێزیدی پێکهاتووە.

زیاتر لە 200 بەڵگە لەسەر کەیسی جینۆسایدی ئێزدییەکان کۆکراوەتەوە:

سەنتەری لێکۆڵینەوە و کۆکردنەوەی بەڵگە و دیکۆمێنتەکانی سەر بە لیژنەی باڵای ناساندنی جینۆسایدی کوردانی ئێزیدی و پێکهاتە نەتەوەیی و ئایینەکانی تر، زیاتر لە 200 بەڵگە لەسەر تاوانەکانی داعش لە دژی کوردانی ئێزیدی بەشێوەی زانستی کۆکردوەتەوە.رۆژی پێنجشەممە 15ی کانوونی دووەمی 2015، مەحمودی حاجی ساڵح، وەزیری کاروباری شەهیدان و ئەنفالکراوان، لەگەڵ پرۆفیسۆر مایکل نیوتن سەردانی پارێزگای دهۆکی کرد و سەنتەری لێکۆڵینەوەو کۆکردنەوەی بەڵگەی تاوانەکانی داعشیان بەسەر کردەوە و لە نزیکەوە هەندێ

نمونەی ئەو بەڵگانەیان بینی کە لەلایەن سەنتەرەکەوە کۆکراوەتەوە وەرگیراوە. وەزیری کاروباری شەهیدان و ئەنفالکاراوان مەبەستی سەردانەکەی بۆ دهۆک روونکردەوە و رایگەیاند، ئەوان هاتوون تا لەنزیکەوە مەرگەساتی کوردانی ئیزیدی بە پرۆفیسۆر مایکل نیوتن نیشاند بدەن و بە چۆنیەتی کۆکردنەوەی بەڵگە و دیکۆمێنت ئاشنای بکەن، کە لەسەنتەری لێکۆڵینەوە و کۆکردنەوەی تاوانەکانی داعش کۆکراونەتەوە، هەروەک کورتەیەکی لەبارەی کارەکانی مایکل نیوتن پێشکەش کرد. دوای ئەوە فەرهاد ئەتروشی، پارێزگاری دهۆک کورتەیەکی لەبارەی مەرگەساتی کوردانی ئێزیدی و پێکهاتە نەتەوایەتیەکانی تر پێشکەش کرد و تیشکی خستە سەر پێداویستی ئاوارەکانی شنگال و رایگەیاند: ئەوان 16 کەمپیان بۆ ئاوارەکان لە سنورەکە کردۆتەوە، بەڵام لەبەر سەرمای زستان و زۆری ژمارەیان پێداویستی زۆریان هەیە و داوای لە مایکل نیوتن کرد بە شارەزایی خۆی هاوکار بێت بۆ ناساندنی مەرگەساتی کوردانی ئێزدی.هەر لەمیانەی کۆنگرە رۆژنامەوانیەکەدا وەزیری کاروباری شەهیدان و ئەنفالکراوان رایگەیاند: تیمەکانی گۆڕی بەکۆمەڵ ئەمڕۆ لەکۆباشی لەو گۆڕە بەکۆمەڵەدا کە دوێنێ کاریان لەسەر کردوە چەندان روفاتیان دۆزیوەتەوە تا ئەو کاتە ژمارەی رووفاتەکان گەیشتوەتە 21 روفات و تیمەکان درێژە بە گەڕان و پشکنین دەدەن لەو سنورە.ئەوجا لەسەنتەری لێکۆڵینەوەو کۆکردنەوەی بەڵگەنامەکانی سەر بە لیژنەی باڵای ناساندنی جینۆسایدی کوردانی ئێزدی و پێکهاتە نەتەوەیی و ئاینیەکانی تر، لە کۆبوونەوەیەکدا بە وردی باس لە شێوازی کارکردن سەنتەرەکە کرا.مایکل نیوتن دوای ئەوەی گوێی لە شێوازی کۆکردنەوەی بەڵگەکان گرت، دەست خۆشی لە کارەکان کرد و پێی راگەیاندن ئەگەر بتوانرێت ئەو وتانەی کە سەرکردەکانی داعش سەبارەت تاوانەکان کە لە گۆڤار و پێگە ئەلکترونییەکانی خۆیاندا بڵاویان کردوەتەوە لەگەڵ ئەو بەڵگانەی کە کۆکراونەتەوە هاوتا بکرێت ئەوە دەبێتە بەڵگەیەکی زیندوو لەسەر تاوانەکان.راشیگەیاند، ئەو هاوکار دەبێت بۆ رێکخستنی ئەو بەڵگانە تا پشتی پێ ببەسترێت لە دادگای تاوانی نێو دەوڵەتی و کاری لەسەر بکرێت.پاشان وەزیری کاروباری شەهیدان و ئەنفالکراوان دادوەرانی سەنتەرەکە بەشەکانی سەنتەرەکەیان بە مایکل نیوتن ئاشنا کرد و چەند نمونەیەکی زیندویان لە شێوازی وەرگرتنی زانیاری و لێکۆڵینەوە لە قوربانیانی دەستی داعش لە سنووری شنگال نیشاندا.لە سەنتەری لێکۆڵینەوە و کۆکردنەوەی بەڵگە و دیکومێنتەکانی سەر بە لیژنەی باڵای ناساندنی جینۆسایدی کوردانی ئێزدی و پێکهاتە نەتەوەیی و ئاینەکانی تر، زیاتر لە 200 بەڵگە لەسەر تاوانەکانی داعش لە دژی کوردانی ئێزدی بەشێوەی زانستی کۆکراوەتەوە.

بڕیاری نەتەوەیەکگرتووەکان لەبارەی جینۆسایدی ئێزیدییەکان:

سەرەتایەک بۆ گەیشتن بە دادپەروەری و راستی، داعش تەنیا لایەنێکی ئەنجامدەری ئەم تاوانەیە، لایەنەکانی تر دادگای تاوانی نێودەوڵەتی دەتوانێت ئاشکرایان بکات.

ڕۆژی 3ی ئابی 2014 هێزی پێشمەرگە و ئاسایش و پۆلیسی ناوچەکە لەناکاو لە شەنگاڵ کشانەوە و سەدان هەزار منداڵ و ژن و کەسانی مەدەنییان بۆ داعش بەجێ هێشت. سەرەنجام تاوانە مەزنەکە، جینۆسایدکردنی ئێزیدییەکان، دەستی پێ کرد، کە گەورەترین تاوانی سەدەی بیستویەکەمە. ئەو ڕۆژە ڕەشە میری ئێزیدییەکان، بەڕێز میر تەحسین، بە هاوارێکی خەمناکانە و پڕژانەوە گوتی: ئێمە فرۆشراین.

ئەم ڕستە کورتە دوو وشەییە، کە زایەڵەکەی بە دنیادا بڵاو بۆوە، دەیان پرسیاری گەورەی بەدوای خۆیدا هێنا، کە تا ئێستا بێ وەڵام ماونەتەوە: چۆن ئەو سەدان هەزار ئێزیدییە فرۆشران؟ بۆچی و بە چ نرخێک و لەپێناو چ دەستکەوتێک و بە قازانجی کێ فرۆشران؟ ئایا ئەو دەوڵەت و هێز و لایەنانەی لە پلاندانان و فرۆشتن و کڕینی ئەواندا بەشدارن کێن؟ بە چ ئامانجێک ئەم تاوانەیان ئەنجام دا؟

نزیکەی دوو ساڵ بەسەر ئەم تاوانە گەورەیەدا تێپەری کەچی هێشتا لێکۆڵینەوە لەم تاوانە نەکراوە، تا هەقیقەت و هۆکاری ڕاستەقینەی تاوانەکە بۆ خەڵک و دنیا ڕوون بکرێتەوە! هەروا هیچ کام لەو فەرماندە سەربازی و ئەمنی و حکومی و حیزبییانەی بەرپرسی ئەو ناوچەیە بوون و ئێزیدییەکانیان بەجێ هێشت، نەرەوانەی دادگا کراون، نە لەلایەن لیژنەی سەربەخۆوە لێپرسینەوەیان لەگەڵ کراوە. ئەم تاوانە سروشتێکی جیهانیی هەیە و بە تاوانێک دژی تەواوی مرۆڤایەتی دادەندرێت و برینێکی گەورەی خستۆتە جەستەی مرۆڤایەتییەوە. بۆیە دەسەڵاتێکی لۆکاڵی ناتوانێت تاسەر هۆکار و حەقیقەتی ئەم تاوانە لە میللەت و لەجیهان بشارێتەوە. ئێستا نەتەوە یەکگرتووەکان هاتۆتە دەست بۆ ئەوەی داکۆکی لە داد و ماف و کەرامەتی دەیان هەزاران کچ و ژن و منداڵ و سەدان هەزار قوربانی ئێزیدی بکات، کە تا ئێستا بەپێی کولتوور و نەریتی کۆنی عەرەبی و شەریعەتی جەنگەڵ، لە بازاڕەکانی عێراق و تورکیا و هەندێ وڵاتی کەنداودا وەک کۆیلە و کەنیزە دەفرۆشرێن.

نەتەوە یەکگرتووەکان، دوای لێکۆڵینەوە لە سروشت و ناوەڕۆکی تاوانەکە، کوشتاری بەکۆمەڵی ئێزیدییەکانی وەک جینۆساید ناسی. لە هەمان کاتدا داوای لە ئەنجومەنی ئاسایشی نێودەوڵەتی کرد کە کەیسی جینۆسایدی ئێزیدییەکان ڕەوانەی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی لە هاگ بکات، بۆ ئەوەی ئەم دادگایە لەم تاوانە مەزنە بکۆڵێتەوە.

جینۆسایدی ئێزیدییەکان ئەوەندەی تاوانی ئەنفال گەورەیە. هەردوو تاوان جارێک بە ناوی عروبە و جارێکی دی بەناوی خوا و ئیسلامەوە لەلایەن هێزی عەرەبی سوننەوە ئەنجام دراون. بەڵام ئەوەی تاوانی ئێزیدییەکان گەورەتر دەکات و برینەکەی بۆ کورد قووڵتر و پڕژانتر دەکات ئەوەیە، کە پێشمەرگە لەبری ئەوەی، وەک پیشەی دەیان ساڵەی خۆی، بەرگری لە گەلەکەیان بکەن و ژیان و خاک و کەرامەتییان بپارێزن، ئەوانیان بۆ ڕەحمەتی داعش بەجێ هێشت و

تەنانەت تاکە سەعاتێک بەرگرییان لێ نەکردن. ڕاپۆرتەکە، لەم بارەیەوە، بە زەقی ئاماژە بە کەمتەرخەمی و هەلاَتنی هێزی پێشمەرگە، لە شەنگال، دەکات. لە ڕاپۆرتەکەدا، کە نزیکەی چل لاپەڕەیە، نووسراوە:

(ڕۆژی 3ی ئاب 2014 کاتێک چەکدارانی -داعش- بەرەو شەنگال چوون و ڕووبەڕووی هیچ بەرگرییەک نەبوونەوە. ژمارەیەکی زۆری پێشمەرگە جێیەکانی خۆیان چۆل کرد و لە بەرامبەر پێشرەویی داعشدا، بەبێ هیچ بەرگرییەک کە شایەنی باسکردن بێت، کشانەوە و زۆربەی ناوچەکانی شەنگالیان بەجێ هێشت. دانیشتوانی ناوچەکە لە بڕیاری کشانەوەی پێشمەرگە ئاگادار نەکرانەوە، هەروا هیچ بڕیارێک بۆ دەربازکردنی خەلکی مەدەنی لە ناوچەکە نەدرا و زۆربەی گوندەکان ئاگاداری تێکچوونی باری ئەمنیی ناوچەکە نەبوون).

کەچی لە بەرامبەر ئەمەدا، ڕاپۆرتەکە باس لە جوامێریی یەکینەکانی پاراستنی گەل (یەپەگە) دەکات، کە لەگەل خۆبەخشانی ئێزدی بەرەنگاری هێرشەکەی داعش بوونەوە و توانییان لە سوریاوە ڕێڕەوێک بکەنەوە و خەلکی گەمارۆدراوی ئێزیدی، لە چیای شەنگال بپارێزن و بەرەو ناوچەیەکی ئارام دەربازیان بکەن.

ڕاپۆرتەکە بەوردی کۆمەلکوژیی ئێزیدییەکان باس دەکات، جیهان و مرۆڤایەتی لەگەورەیی و سامناکیی ئەم تاوانە ئاگادار دەکاتەوە، داواش دەکات هێزە نێودەولەتییەکان ئەو 3200 ژن و مندالەی، کە هێشتا لەلای داعش ڕاگیراون، ڕزگار بکەن . هەروا ڕاپۆرتەکە داوا لە ئەنجومەنی ئاسایش دەکات کە ئەم کەیسە ڕەوانەی دادگای تاوانی نێودەلەتی بکات، تا ئەوان لەم تاوانە بکۆلنەوە، سەرانی داعش و هەموو ئەو لایەنانەی دەستیان لە پلاندانان و کۆمەککردن بەم تاوانە هەیە ڕاپێچی بەردەم دادگایان بکەن. چونکە داعش تەنیا لایەنیکی ئەنجامدەری ئەم تاوانەیە، لایەن و ئەکتەرە سەرەکییەکانی پشت پەردە دادگای تاوانی نێودەولەتی دەتوانێت ئاشکرایان بکات.

ئەم بڕیارە گرنگەی نەتەوە یەکگرتووەکان و بردنی ئەم کەیسە بۆ دادگای تاوانی نێودەولەتی لە زۆر لایەنەوە پڕبایەخە و شایەنی ئەوەیە لە ڕووی قانوونی، سیاسییەوە بە فراوانی باس بکرێت. لێرەدا بە کورتی ئاماژە بۆ هەندێک لەو لایەنانە دەکەم:

یەکەم:

کەیسی جینۆسایدی ئێزدییەکان، لە ڕووداوێکی ناوخۆیی هەرێمی کوردستان و عیراقەوە، دەگۆڕێت بە کەیسێکی جیهانی. واتا لەدەست دەسەلاَتی خۆمالی دەردەهێندرێت و دەدرێتە دادگایەکی جیهانی، کە خۆی بەدوای هەقیقەتی مەسەلەکە دەکەوێت.

تاوانی جینۆساید، لە هەر ولاَتێکدا ڕوو بدات بە تاوان بەرامبەری تەواوی مرۆڤایەتی دادەندێت. بۆیە ئەرکی نەتەوەیەکگرتووەکان و دەزگا و داگا و ڕێکخراوەکانی مافی مرۆڤە کە

داكۆكی لەم كەیسە بكەن، بەرپرسانی ئەم تاوانە رەوانەی دادگا بكەن و بە سزای خۆیانیان بگەیەنن. لەم بیست ساڵەی دواییدا دەیان سەرۆكدەوڵەت و گەورەبەرپرسی سیاسی و سەربازی چەندان وڵات، تومەتی كۆمەڵكوژی و تاوانی شەڕیان دراوەتە پاڵ، بەشێكیان لە دادگای نێودەوڵەتیدا، دادگایی كراون و سزا دراون، بەشێكی تریشیان لە وڵاتانی خۆیاندا، بە چاودێریی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی، دادگایی كراون، ئەو دەوڵەتانەش بە قانوون ناچاركراون كە بڕیاری دادگا جێ بەجێ بكەن. بۆ نموونە سەرۆكی پێشووی یۆگۆسلاڤیا سلوبۆدان میلۆسۆڤیچ و چەند بەرپرسێكی سەربازی و سیاسیی ئەو وڵاتە، بەپرسانی جینۆسایدی رواندا، كەمپۆدیا و سیرالیۆن...تاد.

دووەم:

دادگای تاوانی نێودەوڵەتی لە دیاردەی داعش دەكۆڵێتەوە و ئەو هێز دەوڵەت و لایەنانە ئاشكرا دەكات كە كۆمەكی سەربازی و ئابووریی داعشیان كردووە، رێگایان بۆ خۆش كردووە كە بگاتە عێراق و كوردستان و ئەم تاوانە ئەنجام بدات. هەروا رەنگە دادگا وەڵامی ئەم پرسیارەی دەست بكەوێت كە بۆچی داعش بەگژ كورددا كرا؟ چۆن و بە كام مەبەست و ئامانج پەلاماری شەنگالی دا؟ دادگا دەبێت لە رێی بینینی بەپرسانی حكومەت لە شەنگاڵ ئەو فەرماندە سەربازی و ئەمنیانەی لە شەنگاڵ بەرپرس بوون، وەڵامی ئەو پرسیارەی دەست بكەوێت كە بۆچی ئەو هێزە پڕچەك زەبەلاحەی (پێشمەرگە) كە بە هەزاران بوون، هەڵاتن و داكۆكییان لە خەڵك نەكرد، یان تەنانەت خەڵكە مەدەنییەكەیان ئاگادار نەكردەوە تا ناوچەكە بەجێ بهێڵن، وەك لە راپۆرتی نەتەوە یەكگرتووەكاندا بە روونی باس كراوە؟ ئایا بەرگرینەكردن و بەجێهێشتنی خەڵكی مەدەنیی شەنگاڵ بڕیاری خودی ئەو بەرپرسانەی شەنگاڵ بووە، یان ئەوان بە بڕیاری سەرووی خۆیان شەنگالیان بەجێ هێشتووە؟ هەروا دادگا دەتوانێت بگاتە ئەو ئەنجامەی كە ئایا ئەم تاوانە گەورەیە، كە بەرامبەر ئێزیدییەكان و مرۆڤایەتیی كراوە، لە چوارچێوەی پلانێكی سیاسی- موخابەراتیی كۆمەڵێك دەوڵەت و لایەنی ناوچەییدا بووە، یان نا؟ دادگای تاوانی نێودەوڵەتی، ئەگەر ئەم كەیسەی بۆ رەوانە بكرێت، دەتوانێت، دوای لێكۆڵینەوە و دادگاییكردن، وەڵامی ئەو پرسیارانە و زۆر پرسیاری تریش بداتەوە، ئەو كەس و لایەنە بەرپرسانەی لەم تاوانە گەورەیەدا بەشداربوون، لە هەر پۆست و پلەیەكدا، بن. بهێنێتە بەردەم دادگا و سزایان بدات.

سێیەم:

قوربانیانی ئێزیدی دەبێت لە رووی مادی و مەعنەوییەوە قەرەبوو بكرێنەوە. دادگای تاوانی نێودەوڵەتی دەتوانێت ئەو دەوڵەت و لایەنانەی دەستیان لەم كوشتارەدا هەبووە، یان كۆمەكیان بە داعش كردووە، ناچار بكات قەرەبووی زیانلێكەوتووان بكەنەوە.

چوارەم:

ئێزدییەکان دەتوانن، بۆ رێگرتن لە دووبارەبوونەوەی جینۆسایدی تر، داوا لە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی و نەتەوەیەکگرتووەکان بکەن کە خۆیان، لەژێر چاودێری و پارێزگاریی ئەواندا، ناوچەکانی خۆیان بەڕێوە ببەن و چیتر بندەستی هیچ هێز و لایەنی تر نەبن، چونکە دەوڵەتی عێراق و حکومەتی هەرێم (پارتی) نەیانتوانی لە تەنگانە و کاتی لێقەوماندا، بەرگریان لێ بکەن، لە جیاتیان روو بەرووی ئەم کوشتارەیان کردنەوە. بەمەش بۆ خەڵکی ئێزیدی و دنیایان سەلماند، کە ئەوان شایەنی ئەوە نین حوکمڕانی ئێزیدییەکان بکەن. داننان بەکۆمەڵکوژیی ئێزیدییەکان لە لایەن نەتەوە یەکگرتووەکانەوە بە تاوانی جینۆساید، دەستکەوتێکی گەورەیە بۆ ئێزیدییەکان و هەموو کورد، هەروا بە قازانجی داد و عەدالەتە لەجیهاندا. بۆیە پێویستە یاساناسان و رێکخراوە سیاسی، کۆمەلایەتی و کولتووریەکانی کورد، لە دەرەوە و ناوەوەی وڵات، بەتەنگ جێبەجێکردنی ئەم بریارەوە بن و پشتگیری و کۆمەکی پارێزەرانی ئەم کەیسە جیهانییە بکەن، ریگەنەدەن ئەنجومەنی ئاسایش، بە هەر بیانوو و بەهانەیەک بێت، ئەم کەیسە رابگرێت و رەوانەی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی نەکات. لە هەمان کاتدا پێویستە بە رێز و حورمەتێکی زۆرەوە چاو لە رەنج و ماندوبوونی یاساناسی جیهانی و داکۆکیکاری مافی مرۆڤ خاتوو ئەمەل کلونی، هاوسەری ئەکتەری ناسراوی سینەما جۆرج کلونی بکرێت، کە خۆی کردۆتە خاوەنی ئەم مەسەلەیە و لە نەتەوە یەکگرتووەکان و جیهاندا داکۆکی لێ دەکات. ئەم خانمە پسپۆری یاسای نێودەوڵەتییە و تا ئێستا، وەک پارێزەر، داکۆکی لە کۆمەڵێک کەیسی گەورەی جیهانی کردووە، لەوانە کەیسی داهێنەری ویکیلیس جولیان ئەسانج و سەرۆکوەزیری پێشووتری ئۆکراینا خاتوو تیمۆشینکا.

هیوادارم دادگای تاوانی جیهانی بتوانێت، لە رێی دەرخستنی راست و سزادانی تاوانبارانی ئەم جینۆسایدەوە، داد و ماف بۆ قوربانیان و حورمەت بۆ عەدالەت و مرۆڤایەتی و ژیان بگێڕێتەوە.

راسپاردەکان:

- هەنگاوی خێرا بگیرێتە بەر بۆ یارمەتیدانی هەموو ئەوانەی کە ئاوارە و بێخانە ولانە بوون بە هۆی جەنگێکەوە کە بەسەریاندا سەپێندراوە، بە جیا لە دین و ڕەگەزیان. هاوکاتیش دەبێت خووشکان و دایکانی بەکۆیلەکراوی ئێزیدیەکان ڕزگار بکرێن.
- ئەو وڵاتانەی کە هاوکاری داعشیان کردووە، نەک هەر دەبێت سەرکۆنە بکرێن بگرە دەبێت بەرپرس بکرێن بۆ ئەو هاوکارییە سەربازی و داراییەی کە پێشکەش بە داعشیان کردووە.

• ئەو لایەن و حزبە سیاسیانەی کە لەو بارودۆخەوە گلاون کەوتوونەتە هەڵخڕاندنی هەستی ڕەگەزپەرستی و تایفی، عەرەب لە دژی کورد و بە پێچەوانەوە وە سوننی لە دژی شیعە و بە پێچەوانەوە. ئەم سیاسەتەش بۆتە مایەی کارەسات و هەل ومەرجێکی نامرۆڤانە و ڕەگەزپەرستانە لەعێراق و کوردستاندا. پێویستە فشار بخرێتە سەر پارتە سیاسیەکان بۆ کۆتایی هێنان بەو سیاسەتە.

• هەرجۆرە هەڵسوڕان و چالاکییەک لەلایەن لایەنگرانی داعشەوە لەئەوروپا دەبێت قەدەغە بکرێت. ئەوەی ئەوان پیادەی دەکەن بەشێک نییە لە ئازادی بیروڕا و ئازادی هەڵسووڕانی سیاسی، بگرە بانگەشەیە بۆ چاندنی ڕق و کوشتار. بۆیە دەبێت وەک نازییەکان تەماشا بکرێن. لەلایەکی تریشەوە، دەرکەوتنی ئەوان بارودۆخ دەخوڵقێنێ بۆ سەر بەرزکردنەوەی گروپ و مەیلە ڕاسیست و ڕەگەزپەرستەکان لەئەوروپادا لەدژی هەر هاوولاتییەکی غەیرە ئەوروپی یان ئەوانەی کە بە ناو لەوڵاتە ئیسلامیەکانەوە هاتوون. ئەمەش پشێویەک دەنێتەوە کە ئەوروپا نیەتیەتی خۆی لێ لابدات.هەروەها لەم کەمپینانەدا چەندان دروشم بەرزکرابوونەوە لەوانە" جیهان پێویستە سنوریک بۆ گینوسایدی ئیزیدیەکان دابنێت" ،

• "پێویستە ئیزدییەکان ڕزگار بکرین" ئاوارەکان ژیانیان دابین بکرێت"،" بەڵی بۆ عێراقێکی سکولار نا بۆ توند و تیژی وسەرکوت"، "داعش یەکسانە بە فاشیزمی نوێ، دەستی خوێناویتان لەسەر گیانی منداڵان و خەڵکی عێراق لەکوردستان هەڵگرن، ئەوەی داعش بەرامبەر کوردانی دەڤەری شەنگال ئەنجامیدا، تاوانی ئەنفالی بەعسیەکانیشی تێپەراند، چونکە ئەوان بەئاشکرا وێنەی کوشتارەکان، سەربرینی مرۆڤەکان، فرۆشتنی ژنان بە پاساو دەهیننەوە و بڵاویشی دەکەنەوە. رەوشی ژیانی سەختی ئیزیدیەکان لای هەموو جیهان ئاشکرابوو ئەویش سەبارەت بە چالاکی کەسایەتی و ڕێکخراوەکان و میدیاکاندا، بەتایبەت لە کۆژانی ئیزیدیەکان لەکەمپەکانی ناو هەریمی کوردستان و سوریاو تورکیا وگرفتی لاوان و ئاستی بەرزی ریژەی بێکاری بڵاوبوونەوەی نەخۆشی و وازهینان لەخویندن. هەروەها رەوشی هەڵایساوی پەنابەران لە یۆنان و سربیا، ژنە ئیزیدییە رزگاربووەکان نموونەی نادیا موراد و لەمیا بەشآر، رۆڵێکی کارایان گێڕا لەگەیاندنی رووی راستینەی ئەو ستەم تاوانەی کە ژنە رفێنراوەکانی بەر دەستی تیرۆریستانی داعش بە سەکۆی میدیاکان و وڵاتانی خاوەن بڕیار لەجیهاندا.

• منداڵی زەوتکراو لەسایەی داعشدا, دوای داگیرکردنی موسل لە ناوەرەراستی 2014 کە کاریگەری زۆری هەبوو لە هەڵوەشاندنەوەی بونیاتی کۆمەڵایەتی لەئەنجامی تاوانکردنی بەرفرەوانی لەدژی مافەکانی مرۆڤدا،لەهەقی مەسیحیەکان، شەبەک، تورکمانی شیعە، کاکەیی و سابیئەکان، کە ئیزیدیەکان بەشی شێریان بەرکەوتبوو لەتاوانی کوشتن ورفاندن و لاقەکردن و کۆیلەداری سیکسی و بەزۆر مسولمان کردن، بەسەربازکردنی منداڵان و بەزۆر

دەرکردن، کەبووەی هۆی پەیداکردنی درز لەبونیاتی کۆمەڵایەتی و پاشەکشێی بەها پەروەردەیی و کۆەڵایەتیەکان.

منداڵی زەوتکراو لە ناو خێوەتی پەنابەران لە ژیانێکی تاڵ و پاشەرۆژێکی نادیاردا، بەو رستەیە رەوشی منداله رزگاربووەکانی بندەستی داعش لەناو خێوەتی پەنابەران چڕ دەکەینەوە کە لەکەمترین پێداویستیەکانی ژیان بێبەشن، کە رەوشی خراپی تەندروستی و چاودێڕی پزیشکی تێدا بەدی ناکرێت. کە 2745 منداڵی هەتیو هەن، کە دوای داگیرکردنی داعش بۆ ناوچەکە لە خێزانەکانیان دابڕاون وحکومەتی عێراقی و رێکخراوەکانی نەتەوە یەکگ رتووەکان فەرامۆشیان کردوون لە چوونە خویندنگاولو ئامێزکردنیان، لەرەوشێکی نالەبارو تراژیدی دەژین.

- کەم ئەندامە تایبەتە سەختەکان کە بە گرفتی کۆمەڵایەتی و دەروونی ونەبوونی فێرکردن و کێشەی خێزانییەوە دەناڵێنن، ئەو منداڵانەی کە بە گشت سرووتە مەحاڵەکانی کات و شوێن گەمارۆدراون، لەسایەی ئاڵای رەشی داعش کەبەسپیتی لەسەری نووسراوە **لا اله الا الله محمد رسول الله** کە لەسەر پانتایەکی جوگرافی توندوتیژی و مەرگ دەشەکێتەوە ، منداڵەکان بە زۆری و بەمەبەستی پیشەسازی خۆکوشتنی دوارۆژ لەسەر چەک و سەربڕین رادەهێنرێن، ئەوانە هەمووی بەبەرچاوی جیهانەوە دەکرێن و بێهەبوونی هیچ هەڵوێستێکی جیددی بۆ بەهانا هاتنیان و پاراستنیان، هەروەها نەبوونی ناوەندێکی رەچاوکردن و راهێنان.
- دواجار داوا لە رای گشتی جیهان دەکەین لەرزگارکردنی ئەوەی لە توانادایە رزگار بکرێن و دداننان بە جینۆسیادی ئێزیدیەکان و دیارکردنی ناوچەیەکی پارێزراوی نێودەوڵەتی بۆ ئێزیدیەکان تا دووبارە تاوانی کۆمەڵکوژی لەیادەوەری گەلی کوردستان و عیراق و جیهاندا بەردەوام ودووبارە نەبێتەوە.

ئەنجام:

لە 3ی ئابی 2014 چەکدارانی دەوڵەتی ئیسلامی ناسراو بە تیرۆریستانی داعش یەکێک لە هەرە قێزەونترین تاوانەکانی سەردەمیان بەرامبەر بە هاووڵاتیانی ئێزیدی دەڤەری شنگال و پێشتریش هاووڵاتیانی کریستان و شەبەک و تورکمانە شیعەکانی ناوچەی موسڵ ئەنجامدا، کە نموونەی ئەم تاوانانە لە 100 ساڵی رابردوودا لەجیهاندا نەبووە. بۆیەش داوا لەکۆمەڵگای نێو دەوڵەتی و کوردستانی دەکرێت بەرەو رووی تاوانەکە ببنەوە، لەیادی ئەم تاوانە قێزەونەدا داواکارین، حکومەتی هەرێمی کوردستان فشار بخاتە سەر حکومەتی بەغدا بۆ ئەوەی پەیماننامەی رۆما واژۆ بکات و ببێتە ئەندامی دادگای تاوانی نێودەوڵەتی، بۆ ئەوەی نیازپاکی خۆی لەرێگای بە ئەندامبوونیەوە لەدادگاکە بۆ پێکهاتەکانی ئەم وڵاتەی مەڵبەندی جینۆساید

رابگەیەنێت، کە دژ بە دووبارەبوونەوەی تاوانەکانی رابردووە، کە بەسەر گەلەکەماندا هاتووە (هەڵبجە، ئەنفال، بارزانییەکان، فەیلییەکان، تەعریب، شنگال، بالیسان و شێخوەسانان، سمێل..)، کە دواجار تاوانەکانی شنگال سەلماندییەوە بە ئەندام بوونی عێراق زامنی دووبارە نەبوونەوەی ئەم جۆرە تاوانانەو سزادانی بکەرانی و ناساندنی حەقیقەتی یاسایی تاوانەکەیە لەئاستی نێودەوڵەتیدا، داوا لەدەسەڵاتدارانی کوردستان دەکەین، داواکاری بە ئەندام بوونی عێراق لەدادگای تاوانی نێودەوڵەتی بکەنە یەک لەداواکارییەکانی خەڵکی کوردستان لەدانوساندنەکانیان لەگەڵ حکومەتی ناوەندی بەغدا، لەگەڵ لایەنە عێراقییەکان و سازشی لەسەر نەکەن، هەر کەس و لایەنێک لەکوردستانەوە ریکلام بۆ داعش بکات، پێویستە بە تاوانی هاوکاریکردنی تیرۆر و بانگەشە بۆی دادگایی بکرێت، هەر کەس و لایەنێک نکوڵی لەجینۆسایدی ئێزیدی و کریستان و پێکهاتەکانی دیکە بکات لەلایەن داعشەوە، پێویستە سزابدرێت و ئینکارکردنی تاوانەکانی جینۆساید وەک تاوان سەیر بکرێت لەهەرێمی کوردستاندا، بە یاسا رێکبخرێت.هەر پارت و لایەنێکی سیاسی ئینکاری جینۆسایدی ئێزیدی و کریستان و شەبەک و .... بکات ، یاخود برەو بە سیاسەتی جیاکاری بەرامبەریان بدات لەئاستی خوارەوە پێویستە قەدەغە بکرێت، پێویستە ئەو چەکدارە کوردستانیانەی لەریزی داعش بوونە، لەکاتی وازهێنانیان دادگایی بکرێن لەبەرامبەر بەشداریکردنیان لەو تاوانانەی ئەنجامیان داوە.

هەروەها پێویستە ئەو تاوانانەی لەرابردوودا لەرێگای 72 فەرمانەکەوە بەرامبەر بە ئێزیدی و کریستان و پێکهاتە ئاینییەکانی کوردستان کراوە، تۆمار بکرێن وەک مێژوو و بچێتە بواری مێتۆدەکانی خوێندنەوە.دەبێت سنورێک بۆ تەجاوزات بۆ سەر ناوچەکانی ئێزیدی و کریستان و پێکهاتەکانی دیکەی کوردستان دابندرێت، تایبەتمەندی ناوچەکانیان بپارێزرێت و لەدەسەڵاتدارێتی کوردستاندا رۆڵی زیاتریان پێ بدرێت.

داوا لەحکومەتی هەرێمی کوردستان و کانتۆنەکانی رۆژئاوای کوردستان دەکەین، هەر دیلێکی داعشی هاووڵاتی 124 وڵاتەکەی ئەندامی دادگای تاوانی نێودەوڵەتیان لایە، رادەست بە دادگای تاوانی نێودەوڵەتی بکەن، بۆ ئەوەی دادگایی بکرێن. هەروەها داواکارین لەهەردوو لایەن بڕیار بەدەستان و تاوانبارانی داعش دیار بکەن، ئەوانەی لەبڕیاردان و تاواندا رۆڵیان هەیە، ناوەکانیان بدەنە دادگای تاوانی نێودەوڵەتی. پێویستە هەمووان خۆمان ئامادە بکەین بۆ قۆناغی دوای هەرەسی داعش و گروپە تیرۆریستەکانی دیکە، بڕیار بەدەستان و تاوانبارانیان بدۆزینەوە و سکاڵایان لەوڵاتەکانیان لەسەر تۆمار بکەین، یاخود ناوەکانیان و شوێنی ژیانیان بدەینە دادگایی تاوانی نێو دەوڵەتی، داواکارین ئەنجامی لێکۆڵینەوە لەهۆکاری داگیرکردنی شنگال لە 3-8 لە لایەن داعشەوە بۆ رای گشتی ئاشکرا بکرێت، ئەگەر شکستی سەربازییە ئەوانەی هۆکاری شکستەکەن سزا بدرێن و لەبەرپرسیارێتی سەربازی دوور بخرێنەوە، ئەگەر کارئاسانیکردنێک هەبووە بۆ لایەنی بەرامبەر، ئەوا بە تاوانی هاوکاریکردنی

جینۆساید سزا بدرێن.دواجار داواکارین حکومەتی هەرێمی کوردستان بودجەی زیاتر تەرخان بکات بۆ ئاوەدانکردنەوەی شنگال و ئازاد کردنی دایکان و خوشکانی ئێزیدی و قەرەبووکردنەوەیان بۆ قۆناغی دوای گەڕانەوەیان. راپۆرتێکی گرنگ لە بارەی جینۆسایدی ئێزدییەکانەوە.

ئەم راپۆرتە لە ساڵی 2016 بڵا وکراوەتەوە و بێگومان رەنگە ئێستا کۆمەڵێک گۆڕانگاری نوێ لە ئارادابن، بەڵام هیچ کات نرخی ئەم بەڵگەنامەیە و زانیارییەکانی کەم نابنەوە و بگرە بە یەکێک لە راپۆرتە باش و زانیاریدەرەکان دادەنرێت.

سەرچاوە:

- راپۆرتی نەتەوە یەکگرتووەکان لەسەر کەیسی جینۆسایدی ئێزیدیەکان.
- راپۆرتی وەزارەتی شەهیدان و ئەنفالکراوانی حکومەتی هەریمی کوردستان.
- ویکپیدیا لەبارەی ئێزیدی...داعش و الفرمان الاخیر،حسو هورمی،داعش والاباده الجماعیه للایزیدیین–دار المسارات–2016 .
- دلیل الصحفیین للکتابة عن قضایا الاقلیات– مقومات عملیة– اسس مهنیة. خضر دوملی– مطبعة ماردین اربیل-2017
- ویبسایتی دەزگای جینوساید و ئەنفال .
- الکرد آمة البادات الجماعیة– کرستینا کویفلن.ترجمة حسین ملا محمود.ط. الاولی 2017 مرکز القاهرة للدرتسات الکردیة.

- فەرەیدون سامان :سەرۆکی رێکخراوی خانی بۆ لێکۆڵینەوەی هزری.